

Svenska flottans beklädnads- och uniformsreglementen cirka 1640–1824

Harry R:son Svensson

Uniformer är idag något som vi förknippar med militära styrkor. Men så har inte alltid varit fallet. Flottans manskap har haft en reglementerad beklädnad sedan slutet av 1600-talet vilket i ett internationellt perspektiv är mycket tidigt. Kanske var det så att Sverige var först i världen med att reglementera sjömanskapets beklädnad. Enligt *Nationalencyklopedins* ordbok är ordet uniform ett franskt låneord som använts i det svenska språket sedan cirka 1740. Ordbokens definition av ordet uniform är följande: ”enhetlig klädedräkt som bärs för att visa tillhörighet till och ställning inom viss organisation och som har ett i detalj reglerat utseende särsk. för mil. och likn. bruk”.¹ Ordet uniform betyder likformig och härstammar från latinets ord för enkel eller enformig, uni’formis. Ordensintendenten och museimannen Tom C Bergroth menar att ledning av ett system av

Harry R:son Svenssons forskning inriktar sig på örlogsstaden Karlskrona och den svenska örlogsflottan. Han disputerade 2017 vid historiska institutionen på Stockholms universitet med avhandlingen *Fabian Philip, familjen Ruben och örlogsstaden: Entreprenörfamiljen som grundade Mosaiska församlingen i Karlskrona 1780–1945*. Avhandlingen studerade judisk integration i en svensk örlogsstadsmiljö. År 2019 publicerade Svensson boken *Svensk nazism och historiebruk: Fallstudier om flottan och örlogsstaden Karlskrona*.

arméer, flottor och ordningsstyrkor förutsätter en enhetlig dräkt. Därför kom uniformeringen av krigsmakten att utvecklas.²

Syftet med denna artikel är att undersöka när och varför svenska flottan införde uniformen som arbetsklädsel till flottans personal. Forskningen på detta område är eftersatt och en studie kan därför vidga kunskapen om den svenska flottan. De vetenskapliga frågor som skall undersökas är följande: Hur skall uniform definieras i fallet svenska flottan? Vilka var drivkrafterna bakom utvecklingen av en enhetlig uniformering inom den svenska flottan? När fick svenska flottan den första uniformen? Går det att skönja en internationell påverkan?

För den som ämnar studera dräkthistoria finns tre källtyper att begagna sig av enligt dräkthistorikern Eva Bergman. Dessa är: dräktföremål, avbildningar, samt ”litterära och arkivaliska vittnesbörd”.³ Den sistnämnda gruppen bör rimligtvis vara två olika typer av källor, varför jag kommer att skilja dem åt.

Ett av de stora problemen för en historiker som vill studera flottans äldsta uniformer är att bevarade exemplar är extremt sällsynta. Av textilfragment funna på regalskeppet *Vasa* har en hel dräkt rekonstruerats. På Livrustkammaren finns den dräkt som amiral Klas Bielkenstierna bar vid slaget vid Fehmarn bält den 30 april 1659. Vid de marinarkeologiska undersökningarna av regalskeppet *Kronan* som sjönk 1676 har en jacka och en hatt hittats. Slutligen finns hertig Karls uniform från 1788 bevarad på Livrustkammaren.⁴ Därför utgår dräktföremål som källmaterial vid studiet av svenska flottans uniform före år 1800.

Denna undersökning kommer framför allt att utgå från det tryckta källmaterial som finns tillgängligt genom *Flottans författningssamling* vilket liknar det tillvägagångssätt som uniformshistorikern Erik Belander använt sig av tidigare. Bellanders undersökning om de tidiga uniformerna utgår i största delen från reglementen, kungliga brev och målningar föreställande militär personal. Flottans författningssamling sammanställdes av Sven Wilhelm Gynther, civil tjänsteman vid flottans station i Stockholm. *Flottans författningssamling* var ämnad att nyttjas i flottans tjänst. Nio band utkom 1851–1866 och motsvarar *Svensk författningssamling* (SFS). De order och reglemente som utkommit om flottans beklädnad under perioden 1635–1866 finns upptagna i flottans författningssamling. Det

verkar dock skett en specifik gallring av flottans huvudarkiv i Karlskrona. I detta arkiv finns det inga spår av de fem uniformsreglementena som uniformshistorikern Sixten Svensson hittat i Göteborgsgeskaderns arkiv. Gynther uppger att en ny uniform för armén infördes 1778 enligt "Underrättelser d. 21 Mars 1778", uppgiften skall vara hämtad från osäkra källor.⁵ Han uppgav också att underofficerarna vid Hovjakt-svarvet från 1792 skulle använda flottans uniform.⁶ Men Gynther redovisade inga beslutade uniformsreglementen för örlogsflottan mellan 1766 och 1816.⁷ För samtliga andra år var han ytterst noggrann, varför det verkar högst osannolikt att han skulle ha utelämnat dessa reglementen. Uniformsreglementena som beslutades under den gustavianska perioden har troligtvis gallrats bort. Bellanders genomgång visar att detta inte hände med arméns arkiv.⁸

Bildmaterial om svenska flottans uniformer finns publicerat i *Svenska flottans historia*. New York Public Library (NYPL) har digitaliserat *The Vinkhuijzen collection of military uniforms* som består av drygt 32 000 bilder monterade i 762 klippböcker. Samlingen sammanställdes av läkaren Hendrik Jacobus Vinkhuijze (1843–1910) och skänktes 1911 av Mrs. Henry Draper till NYPL. Bilderna föreställer uniformer från europeiska länder, Persien, Turkiet, Argentina, Brasilien och Chile.⁹ Svenska uniformer finns förtecknade under Norway and Sweden 1500–1909, troligtvis som en konsekvens av den norsk-svenska unionen 1814–1905. De finska uniformerna 1783–1811 är också svenska. Dess två katalogposter samlar tillsammans 1 258 uniformsbilder. Ett mindre antal föreställer svenska flottans uniformer.¹⁰ Den äldsta bevarade uniformsbilden från svenska flottan dateras till 1779 och föreställer av allt att döma en båtsman med yxa.¹¹ Eftersom denna period inte finns behandlad i *Flottans författningssamling* är det mycket svårt att bedöma hur trovärdig bilden är. En andra bild som troligtvis föreställer en båtsman, är daterad 1810–1813.¹² Bildmaterialet föreställande flottans äldre munderingar är mycket begränsat.

Sixten Svensson har analyserat bilderna i *The Vinkhuijzen collection of military uniforms* och kunde sluta sig till att bilderna är kända från andra samlingar och var utförda av konstnärerna Jacob Gillberg, C G Roos, Adolf Schützerkrantz, Fritz von Dardel samt Zamarski/ Mankells. Det är dock inte helt oproblemiskt att använda bilder och målningar på uniformer

som källmaterial menar Svensson. Den omtalat skicklige uniformsmålare Einar von Strokich¹³ hade vid en granskning gjort åtskilliga anmärkningar på Schützerkrantz uniformsbilder. Svensson visar vidare att Per Krafft d y:s tavla *Hertig Karl i Slaget vid Hogland 1788*, är missvisande. De uniformer som bärs på tavlan är den lilla uniformen som approberades den 10 oktober 1788. Den uniform som bars vid slaget vid Hogland, sommaren 1788, var den stora uniformen modell 1778.¹⁴ Bilder och målningar är inga sanningsvittnen utan skall granskas lika kritiskt som andra källor.

Forskningsläget rörande den svenska flottans historia är inte särskilt omfattande. Den tidigare forskningen om flottans uniformer är nästintill obefintligt.

Ordensintendenten vid Kungl. Maj:ts Orden, tillika doktoranden vid Åbo Akademi, Tom C Bergroth, har författat artikeln under uppslagsordet "uniform" i *Nationalencyklopedin*. Han menar att vid 1800-talets början skall den marina uniformen ha överensstämmt med arméns, med undantag för broderier på uppslag och krage samt knapparnas utformning. Manskaper skall ha varit klätt i en cylinderformad hatt, randiga byxor, vit blus och en kort jacka. Färgen skall traditionellt ha varit blå. Omkring 1830 skall den svenska flottans manskap ha erhållit en mörkblå uniform. Enligt Bergroth skall en uniform för både manskap och officerare utformats efter en europeisk förebild först ca 1850.¹⁵

Forskningsläget om svenska arméns uniformer är det omvända jämfört med det för flottans uniformer och förklarar varför Bergroths artikel är betydligt utförligare om arméns uniformer. Armémuseum har ca 10 000 uniformsplagg i samlingarna.¹⁶ Den äldre samlingen uniformer intar en central plats bland uniformshistoriska samlingar i världen enligt styresmannen på Armémuseum Olle Cederlöf. Armémuseum lät Erik Bellander, som förestått muséets uniformssamling under 30 år, skriva standardverket, *Dräkt och uniform*, om den svenska arméns uniformer. Boken publicerades 1973.¹⁷ Enligt Bellander skall det ha dröjt till senare delen av 1600-talet innan dräkt och uniform etymologiskt skilde sig åt som begrepp. Han menade vidare att utvecklingen av uniformen skedde under en ömsesidig påverkan mellan civilt och militärt, där varierande kontinentala dräktmoden kom att bli förebilder.¹⁸ Det var Ludvig XIV som först började uniformera enskilda regementen omkring 1670 och hela armén, utom

kavalleriet, troligtvis från 1674.¹⁹ Sverige var vid denna tid nära förbundet med Frankrike och utvecklingen av den svenska arméns uniformering tog fart i mitten av 1670-talet.²⁰ Den klassiska blå karolinska arméuniformen för manskapet togs i bruk 1687.²¹

Axel Zettersten utkom 1890 med *Svenska flottans historia 1522–1634* och 1903 med *Svenska flottans historia 1635–1680*. Dessa två standardverk är mer eller mindre källutgåvor av flottans äldsta arkiv, som Zettersten åren 1882–1889 ordnade och förtecknade på Skeppsholmen i Stockholm. Zettersten ansåg själv att han främst skrivit flottans äldsta förvaltningshistoria.²² Genom Zetterstens källstudier går det att konstatera att det år 1628 och dessförinnan, inte existerade någon manskapsuniform.²³

Sixten Svensson började på 1970-talet intressera sig för svenska flottans uniformer och systematiskt samla källmaterial i ämnet.²⁴ På uppdrag av Marinmuseum påbörjade han i mitten av 1990-talet ett forskningsprojekt om implementeringen av den svenska nationella dräkten i örlogsflottan. Då ingen sådan uniform fanns bevarad, var det oklart om denna uniformsreform någonsin genomfördes i örlogsflottan. År 1997 publicerade Svensson den populärvetenskapliga skriften *Örlogsflottans personal och beklädnad 1778–1801* om sina fynd. I Göteborgsgeskaderns arkiv återfanns de enda bevarade akvarellerna som beskrev hur den nationella dräkten skulle vara utformad för örlogsflottans personal. Erik Bellander kommenterade införandet av den svenska nationella dräkten inom krigsmakten på följande vis: "Egendomligt nog stod denna teaterbetonade herrdräkt modell till en militäruniform."²⁵ Eva Bergman menar att Gustaf III:s motiv till den nationella dräkten var nationalromantik, han ville påminna gamla svenska bruk och på detta sätt besegla statsvälvningen 1772.

Sixten Svensson publicerade 1998 skriften *Örlogsflottans manskap och dess beklädnad de första 250 åren*. Svenssons intention var att mycket överskådligt presentera perioden 1522-ca 1800 och huvudsakligen avseende båtsmännen.²⁶ Enligt hans uppfattning kom det att dröja mer än 300 år innan flottans olika manskapskårer började få enhetlig dräkt. Detta skedde ca 1850, men det skulle dröja till 1993 innan all marin personal fick enhetlig dräkt genom sjöstridsdräkten. Det började med civila plagg som blev modeller för officerare och det värvade manskapet. Båtsmännen fick

slutligen en enhetlig klädsel enligt en modell som skulle finnas på landskontoren. Det var sedan rotarnas skyldighet att sy klädsel till varje enskild båtsman. Svensson menar därför att det inte går att tala om någon enhetlig uniform före 1850-talet.²⁷

Uniformsintendenten vid Armémuseum i Stockholm, Martin Markelius, utkom 2020 med studien *Gustav III:s armé*. Det sex sidor korta kapitlet som avhandlar örlogsflottan tillför inga nya kunskaper utan Markelius bygger helt på tidigare litteratur.²⁸

Dräkthistorikern Eva Bergman som 1938 disputerade på avhandlingen *Nationella dräkten: Gustaf III:s dräktreform 1778*, uppmärksammade att det funnits "militäruniformer", men gjorde inte någon ingående undersökning av dessa. I förhållande till den nationella dräkten behandlade hon uniformerna endast med avseende på likheten i snittet.²⁹

Ole Gripenberg, framgångsrik arkitekt med intresse för uniformer, publicerade 1966 boken *Finsk krigsmannabeklädnad under 400 år*. Åren 1522–1809 var finsk och svensk örlogshistoria gemensam.³⁰ Upprinnelsen till studien var insamlandet av material till ett bildarkiv och Gripenberg tog hjälp av finska och svenska musei- och arkivinstitutioner, samt forskare knutna till dessa institutioner.³¹ I den för båtsmännen anbefallda klädseln i slutet av 1600-talet ser Gripenberg ett möjligt första steg till uniformering. Från 1743 menar han att det skall ha funnits en reglementerad uniform för båtsmännen. När huvudflottstationen 1680 flyttade till östra Blekinge blev det av praktiska skäl inte möjligt att ha finska båtsmän som tjänstgjorde i örlogsflottan. År 1756 bildades Arméns flotta med huvudbas på Sveaborg utanför Helsingfors. I arméns flotta bars arméns uniformer och dessa var från 1756 av intresse för Gripenberg.³²

Örlogsflottor är en internationell företeelse och dess funktion exponerar dess manskap för internationella kontakter. Örlogsflottan kom att bli en internationellt präglad miljö. Den svenska befolkningen saknade, trots landets långa kust, seglartraditioner. Därför kunde inte tillräckligt med befäl, särskilt av kaptens och löjtnants grad, värvas inom landets gränser. Därför fick befälspersoner värvas från Nederländerna och England, länder där de maritima förhållandena nått en högre utveckling. Axel Zettersten identifierade två olika skeden för den utländska värvningen: den nederländska perioden 1635–1656 och den engelska perioden 1658–

Bilden är hämtad från The Vinkhuijzen collection of military uniforms på The New York Public Library Digital Collections. Samlingen menar att båtsmansuniformen på bilden skall vara från 1810–1813. Källhänvisning saknas. En jämförelse med Adolf Ulrik Schützerkrantz 1849 utgivna Svenska krigsmaktens forna och närvarande munderingar visade att bilden är hämtad från detta verk. Schützerkrantz daterar uniformen till 1842.

1679. Enligt Zettersten står den svenska flottan i tacksamhetsskuld till Nederländerna, då landet bistod vid rekonstruktionen av den svenska flottan under Gustaf II Adolf och Kristina.³³ Det nederländska inflytandet på den svenska örlogsflottan var så stort att det nederländska språket började användas inom flottan.³⁴ Nederländerna var under 1600-talet den ledande maritima makten. Landet hade med det nederländska ostindiska kompaniet (VOC) utvecklats till den första globala frihandelsmiljön och skapat den mest effektiva örlogsflottan.³⁵ När Nederländerna 1658 valde att understödja ärkefienden Danmark, började flottan att värva befälsämnen från England. Det engelska inflytandet på den svenska örlogsflottan kom dock i detta skede inte att bli lika stort som det nederländska varit under den föregående perioden.³⁶ Åren 1739–1875 fanns det dessutom ett reglementerat krav på tre års sjötid utanför Öresund för avancemang till kaptens grad i den svenska örlogsflottan. Detta för att de svenska sjöofficerarna skulle hämta information och intryck från de ledande örlogsflottorna.³⁷ Det internationella inflytandet kom också att avspeglade sig i uniformsutvecklingen. Det är därför av betydelse att även inkludera internationell litteratur om sjöuniformen.

En internationell utblick

Danska flottans uniformshistoria, *Den danske marines uniformer gennem tre århundreder*, skriven av kommendörkapten E Borg, utgavs 1974. Uniformeringen i danska flottan reglementerades inte förrän 1871, men de första uniformerna för sjöofficerare dök upp i slutet av 1600-talet och för manskapet i början av 1700-talet.³⁸

Den norske kommendörkapten T K Olafsen sammanställde 1958 *Uniforme i vår marine fra ca. 1700 til nåtid med 111 tildels håndfarvete tegninger, fotografier og skisser*. Sammanställningen trycktes i stencilform. Fackchefen vid intendenturavdelningen på Akershus, Niels K Persen, menar att skriften ”inneholder mye interessant stoff om man gir sig tid å bla litt frem og tilbake (fremstillingen er litt kaotisk).³⁹ År 1998 utgav Forsvarsmuseet i Oslo uniformshistorikern Knut Erik Strøms skrift *Marinens uniformer – et billedhefte*. Unionen Danmark-Norge hade en

gemensam flotta, varför Norge fram till 1814 delade uniformshistoria med Danmark. Åren 1814–1905 befann sig landet i union med Sverige, men hade då en egen flotta. Vissa av de norska uniformerna kom dock enligt Strøm att uppvisa stora likheter med de svenska.⁴⁰

Dräkt- och uniformshistorikerna Gun Adler och Erik Bellander menar att de franska matroserna fram till 1808 bara tilldelades arbetskläder för tjänsten ombord. Någon permissionsklädsel fanns inte. Detta infördes för ceremoniella tillfällen ombord och för permission i den franska flottan 1808. De franska matrosernas uniformering hade till 1870 börjat anta det utseende som det såg ut 1969.⁴¹ Den moderna japanska flottan började byggas på 1870-talet. Inspiration till de japanska sjöofficerarnas uniform hämtades från Storbritannien och USA. Den kejserliga ryska flottans officerare fick 1705 en grön uniform. Den kom i slutet av 1800-talet att ha blivit svart. Sommartid bars vit jacka.⁴²

Amy Miller, Curator of Decorative Arts and Material Culture vid the National Maritime Museum i London, har författat *Dressed to Kill: British Naval Uniform, Masculinity and Contemporary fashion*. Miller undersökte framväxten av den brittiska sjöofficersuniformen utifrån ett genusperspektiv, samtidigt som hon satte in uniformen i en samtida modediskurs. Den brittiska sjöofficersuniformen reglementerades 1748 på initiativ av sjöofficerarna själva, med det dagsaktuella modet som en direkt förlaga. Dessförinnan användes civila kläder av såväl manskap som sjöofficerare. De ekonomiska och sociala samhällsförändringar som skedde i början av 1700-talet hade skapat oro inom den brittiska sjöofficerskåren över dess rang och status samt ett behov att tydligt avgränsa sin roll i samhället. Uniformen var också ett sätt att visa en positiv bild av sjöofficeren och skilja honom tydligt från det bråkiga manskapet. Även om uniformen gav bäraren en viss förfining, var beteendeförfiningen fortfarande en olöst fråga.⁴³

Under perioden 1793–1815 förändrades den allmänna inställningen till sjöofficerskåren i Storbritannien. Royal Navy var under dessa år landets största arbetsgivare och flottan sågs som den starkaste försvarslinjen, en barriär som skilde civilisationen från barbariet. Samtidigt som strävan att förändra beteendet hos och bilden av sjöofficeren inte var något nytt, förändrades samhället av den evangeliska väckelsen och av att tidigare aristokratiska ideal förkastades. Förändrade maskulinitetsideal gjorde att

den brittiske sjöofficeren kom att bli ett manligt ideal och nationell hjälte redan före slaget vid Trafalgar 1805.⁴⁴ Omkring 1820 hade sjöofficeren blivit en socialt eftersträfvansvärd person tack vare minnet av Trafalgar och de sociala förändringarna i samhället. Sjöofficerskåren hade blivit Storbritanniens moraliska väktare genom sitt arbete mot såväl slavhandeln som pirater. År 1816 hade Royal Navy befriat mer än 1 000 kristna fångar efter det att Alger hade bombarderats. Samtidigt som allmänhetens uppfattning om sjöofficeren hade blivit mer positiv, hade den visuella konstruktionen av deras identitet, uniformen, stagnerat.⁴⁵

År 1827 lanserades ett nytt uniformskoncept som radikalt bröt mot de tidigare och Amy Miller tolkar detta som ett försök att ge Royal Navy en ny stil. Det fanns en vilja att frigöra sig från minnet av Trafalgar. Det kan också ha varit ett sätt att skapa en image av ny styrka, vilket skedde när segel byttes mot ånga. Återigen baserades den nya uniformen på det aktuella modet.⁴⁶ Förändringarna av uniformen under senare delen av 1800-talet speglade föreställningen om Royal Navy som det brittiska imperiets väktare och ett exempel på muskulös kristendom. Uniformens siluett formades nu av de fyrkantiga breda axlarna som förknippas med nutida maskulina idealet.⁴⁷

Den brittiska underofficers-, underbefäls-, skeppsgosse- och manskapsuniformen reglementerades den 30 januari 1857. År 1827 hade ett system med distinktionsmärken införts för att särskilja underofficerarna och underbefälen från manskapet. Mönstret till manskapsuniformen hämtades från den manskapsuniform som bars på den kungliga yachten. Det har uppstått en mängd muntliga traditioner om manskapsuniformen och särskilt den blå kragen. Dess ursprung står dock att finna i 1700-talets höga kragnar. Manskapet stärkte den inte, varför den bredde ut sig över axlarna. Under kragen bars ofta ett svart sidenband. Denna krage hade utkristalliserats på 1840-talet och 1857 reglementerades den. De tre vita banden längs kanterna beslutades utifrån estetiska skäl av en kommitté 1856.⁴⁸

Genomgången av forskningsläget visar att det finns en god kunskap om flottans gustavianska uniformer tack vare Sixten Svenssons forskningsinsats. Då det inte finns några äldre uniformer eller uniformsplanscher bevarade får forskningen därför förlita sig på uniformsreglementena. Tidigare svensk forskning har framför allt intresserat sig för sjöofficersuniformen.

Drivkrafterna bakom utvecklingen av manskapsuniformen har inte studerats. Nu när det svensk-finska forskningsläget har presenterats och en internationell utblick gjorts skall blicken vändas till flottans reglementen och undersökningen kan ta sin början.

Definitioner: Uniform, beklädnad och släpkläder

I *Flottans författningssamling* görs en distinktion mellan begreppen uniform och beklädnad. Uniformen var avsedd för officer och underofficer.⁴⁹ Beklädnad var den reglementerade klädedräkt manskapet bar.⁵⁰ Från den 25 november 1845 kallades manskapets reglementerade klädsel för mundering.⁵¹ Släpkläder var de arbetskläder som flottan bistod de årstjänande rotebåtsmännen med från 1741, sedan rotebönderna klagat över att den uniform som de bistått båtsmännen med slets ut i förtid vid det hårda arbetet i produktionen på örlogsvärvet.⁵²

Den svenska örlogsflottan före beklädnader och uniformer

Sverige var ett mycket glesbefolkat rike under Stormaktstiden, 1611–1721. År 1625 beräknas Sverige ha haft 1,1 miljoner invånare, varav 300 000 i Finland. Befolkningspotentialen var den svagaste länken i stormaktsbygget.⁵³ De ständiga utskrivningarna tärde på den svenska befolkningen.⁵⁴ Arméns behov av soldater gjorde att flottan 1646 förlorade 400 båtsmansrotar och med detta 400 båtsmän. Båtsmanshållet minskade ytterligare genom de grev- och friherreskap som drottning Kristina instiftade. Amiralitetskollegiums klagomål hörsammades inte av drottningen. När det ständiga båtsmanshållet inrättades 1634–1640 tog flottan över ansvaret från rotebönderna för ekiperingen av båtsmännen. Men redan 1645, under kriget mot Danmark, uppfostrade amiralitetskollegium rotebönderna att vid uppfodringen tilldela varje båtsman småpersedlar,⁵⁵ då detta skulle bidra till deras bättre hälsa. Genom att båtsmännen hade möjlighet att byta kläder skulle mortaliteten sänkas ombord. Då slapp städer och allmoge uppsätta nya båtsmän för de vakanser som uppstått.⁵⁶

Sjukdomarna grasserade i de trånga utrymmena ombord på örlogsfartygen.⁵⁷ När rotarna åter 1739 fick ansvar för beklädnaden betonades att de skulle se till att "beklädnads- och munderingspersedlar för deras båtsmän, så att de under uppfodringen må dermed vara bergade, samt icke af köld och väta sjuka och förloras."⁵⁸ Det utfärdades inte något reglemente 1634–1640 för hur beklädnad skulle vara utformad, men flottan fick med detta kontrollen över klädernas utformning och kvalitet. Stordriftsfördelarna bör ha sänkt inköspriserna och produktionskostnaderna. Erik Bellander visade att Kronan 1630 åtog sig ansvaret för anskaffandet av beklädnadsmaterial. Han tolkar detta som ett statligt försök att åstadkomma en förbättring av svenska arméns beklädnad. År 1626 gav Gustav II Adolf order om att centralisera produktionen av arméns samtliga dräkter. Klädkammaren, den centrala beklädnadsverkstaden, skulle sysselsätta 40–50 skräddarsvenner som enbart skulle producera militära dräkter. Om det blev någon produktion kunde Bellander inte belägga.⁵⁹ Örlogshistorikern Jan Glete visade att de administrativa reformerna som genomfördes i flottan under Gustav II Adolfs tid skapade en effektivitetshöjning.⁶⁰ Att klä båtsmännen bättre skapade en effektivitetshöjning bland manskapet, den svenska flottans svagaste resurs. Flottan hade kanske inte skapat en uniform klädsel i dagens estetiska bemärkelse, men beklädnaden var en uniform arbetsdräkt som tilldelades båtsmännen i deras yrkesroll.

Flytten av huvudflottstationen från Stockholm till östra Blekinge skärgård, medförde att båtsmanshället reformerades. Det indelta båtsmanshället uppsattes i Blekinge och Södra Møre för att flottan snabbt skulle kunna mobiliseras.⁶¹

Båtmännens beklädnad reglementerades från 1683 mer ingående. Beklädnadens utformning var resultatet av en förhandling mellan amiralitetskollegiet och rotebönderna. Alla frågor kring beklädnaden var heller inte helt fastslagna vad gäller rotens skyldigheter och båtsmannens rättigheter. Efter att ha presenterat de bestämmelser som reglerade båtsmännens beklädnad menade Gynther "att någon enhet i afseende på Båtsmansbeklädnaden icke fanns".⁶² Men vid en närmare läsning av reglementena framkommer det att beklädnaden skiljde sig åt mellan båtsmanskompanierna men att varje kompani hade en enhetlig klädsel. Erik

Bellander har visat att det fanns en påtaglig strävan att åstadkomma omfattande variation i färgsättningen mellan de olika arméregementena. Han menar att de olika färgerna syftade till att underlätta identifieringen i fält, varför det var praktiska spörsmål som fick falla avgörande vid uniformernas utformning.⁶³ Att låta beklädnaden skilja sig åt mellan de olika båtsmanskompanierna kan ha varit ett sätt för flottan att enklare identifiera vilket kompani den enskilde båtsmannen tillhörde, några distinktionstecken fanns ännu inte. Distinktionstecken infördes först när båtsmanshället fick en enhetlig beklädnad, i samband med att beklädnadsreformen den första januari 1817 trädde i kraft.⁶⁴ Dessutom hade indelnings- respektive rotebåtsmännen olika uppgifter. För att inte utarma en hel bygd vid förlisning tillämpades principen om blandad besättning ombord på flottans fartyg.⁶⁵ Kommenderad till sjöss bör besättningarna före 1817 ha uppvisat en brokig skara beklädnader. Men i land då båtsmännen var kommenderad som paradmanskap och arbetade i örlogstationens produktion⁶⁶, var de uniformt ekiperade genom de av flottan tillhandahållna släpkläderna.

Före 1628 fanns inga reglementen rörande manskapets ekipering. Embryot till uniform klädsel bör ha varit att Kronan åtog sig ett beklädnadsansvar i samband med upprättandet av båtsmanshället. Det knappa svenska befolkningsunderlaget ledde till brist på manskap och för att förbättra manskapets överlevnadsvillkor beslutade flottan att rotehållen skulle bistå med ombyten. Detta kan ha varit en av drivkrafterna bakom centraliseringen av beklädnaden, men det handlade också om ekonomisk effektivisering. Beklädnadens betydelse vittnar bestämmelsen att, när försäljning av "förfriskningar" blivit tillåten ombord, skulle vakthavande officer tillse att båtsmännen inte sålde klädespersedlar till försäljarna. Med "förfriskningar" menades alkoholhaltiga drycker, vakthavande skulle därför också tillse att oordning inte uppstod.⁶⁷ I samband med omlokaliseringen av huvudflottstationen och Båtsmanshällets reformering 1683 togs detaljerade författningar fram för varje enskilt båtsmanskompanis beklädnad. På kompaninivå hade båtsmännen uniform beklädnad och före 1817 var färgen grå för samtliga.⁶⁸ Författningen stadgade att rotehållen skulle se till att båtsmännens klädsel skyddade från fukt och kyla, för att främja manskapets överlevnad. En av de viktigaste drivkrafterna för framväxten av en manskapsuniform bör således ha varit främjandet av manskapets

hälsa. Det som utmynnade i en uniform för flottans manskap var den manskapsbeklädnad som togs i bruk 1683. Den 1 januari 1817 togs en enhetlig beklädnad för flottans manskap i bruk, utformad för bättre effektivitet efter ett internationellt mönster.

För att få en bild av hur de olika manskapskategorierna var klädda vid tjänstgöring i flottan är det nödvändigt att studera varje manskapskategoris beklädnadsreglemente.

Sjötruppernas ekipering

För att få munderingspersedlar tillverkade skulle krigsfolket vända sig till städernas manufakturverkare. De skulle välja de skräddare som gjorde bästa arbete till lägsta pris.⁶⁹ 1774 stadgades det att vid upphandlingsauktioner, flottans upphandlingar från fristående entreprenörer, skulle uppgifter om persedlarnas mängd och beskaffenhet finnas tillgängliga.⁷⁰ 1825 års auktionsreglemente visar att modeller av de persedlar som skulle upphandlas alltid skulle finnas tillgängliga vid auktionstillfället.⁷¹ Fastställandet av modeller till klädespersedlarna skedde från 1810 i enlighet med Regeringsformen den 6 juni 1809 § 15 av konungen i egenskap av högsta befälhavare över krigsmakten.⁷²

Straff utmättes från 1745 om beklädnadspersedlar förskingrades, vilket återigen stadgades 1812. Uraktlät manskapet att vårda sin beklädnad utgick också straff.⁷³

Båtsmännens beklädnad

Persedlarnas utformning och antal varierade beroende på vilket båtsmanskompani båtsmannen tillhörde. Båtsmanskompanierna i Blekinge och Södermøre i Kalmar län tillhörde Indelningen. Indelningsbåtsmännen tjänstgjorde fyra månader per år vid Karlskrona örlogsstation. De övriga båtsmanskompanierna tillhörde Roteringsbåtsmännen och dessa båtsmän tjänstgjorde tolv månader vart tredje år på den station de tillhörde, Karlskrona, Stockholm eller Göteborgs eskader. Roteringsbåtsmännen ingick i statio-

nens garnison till skillnad från indelningsbåtsmännen som framför allt användes till fartygsbesättningarna.⁷⁴

Kommendörkapten Edvard Spens uppgav att när båtsmanshållet⁷⁵ inrättades, fastslogs principen att flottan skulle hålla manskapet med beklädnad under tjänstgöringen. Från början lämnades klädet ut och båtsmännen fick själva ombesörja tillverkningen av kläderna. Men då klädet ofta oönskat såldes vidare beslutades det 1655 att klädet skulle tilldelas tillskuret. Senare anställdes en skräddare vid varje kompani som sydde kläder till båtsmännen. Ytterligare längre fram skall en skräddare anställts på Skeppsholmen.⁷⁶

Enligt en kunglig instruktion från den 29 augusti 1683 skulle de blekingska båtsmännen årligen erhålla en vadmalsklädning bestående av rock och byxa som fodrats med blaggarn⁷⁷, ett par strumpor, ett par skor, två par skjortor av hamplärft blaggarn, en blå mössa och ett par skor i stället för halvstövlar.⁷⁸ Indelningsbåtsmännen från Södermøre härad i Kalmar län skulle erhålla samma beklädnad som de blekingska indelningsbåtsmännen.⁷⁹ Rotebönderna i Norrland, Halland och Bohuslän hade unika avtal med Kronan och dessa handlade om antal klädespersedlar och hur ofta dessa skulle tilldelas roteringsbåtsmännen i dessa län.⁸⁰ I de övriga länen skulle roteringsbåtsmännen vid avfärden till örlogsstationen för den årslånga tjänstgöringen av roten erhålla två par strumpor, ett par skor, två skjortor, en buldanskäddning⁸¹, samt vart tredje år en bullfång⁸² och en blå mössa eller skotthatt. Uppenbarligen ansågs inte roteringsbåtsmännens beklädnad vara ändamålsenlig då en ny förordning fastslogs redan 1690. Roteringsbåtsmännen skulle nu erhålla ett par skor med läderbottnar, ett par tyska skor med engelska sulor, två par strumpor, två par skjortor, en vadmalsklädning, bestående av tröja och byxor, en buldanskäddning, tröja och byxor. Vart tredje år skulle de tilldelas ett par stövlar och en kort pajrock. Förordningen stadgade också materialåtgången och produktionskostnader till de olika klädnaderna. Till vadmalsklädningen skulle användas åtta alnar vadmals (cirka 4,75 meter) och sju alnar foderväv (cirka fyra meter) av fem kvarters bredd (cirka 75 centimeter) och tre dussin knappar. Skräddaren skulle få 15 öre för utfört arbete. Nio alnar buldan (cirka 5,3 meter) och fyra alnar foderväv (cirka 2,4 meter) samt ett och ett halvt dussin knappar skulle användas till buldanskäddningen. Produktionen

skulle kosta tolv öre.⁸³ Genom att reglementera dels vilken typ av skodon, dels materialtillgången och produktionskostnaden försäkrade sig Kronan om att roteringsbåtsmännen tilldelades en lägsta beklädnadsstandard. En säckvävsdräkt med överdragsjacka kan knappast ha varit ett tillräckligt skydd mot 1680-talets vinterkyla.

Det går att utifrån beklädnadens reglementering sluta sig till att det var mellan Indelnings- och Roteringskopmanierna som den stora skillnaden fanns. Det fanns 1683 ingen fastställd modell för hur beklädnaden skulle vara utformad, utan detta var upp till rotebönder, skraddare och båtsmän att utforma. Men detta ändrades 1720, då en modell fastställdes. År 1743 beslutades det att en modell av beklädnaden skulle finnas på samtliga Landskontor i de län där båtsmanshåll var inrättat. När beklädnaden förändrades tillverkades nya modeller som sändes ut till länen. Den sista modellen utsändes 1816.⁸⁴ Det fanns således förlagor till båtsmansklädnaden på varje landskansli som rotebönderna skulle kopiera när beklädnaden tillverkades. Det ålåg roten att anskaffa material och tillverka beklädnaden.⁸⁵ Roten kunde också komma överens med kompanichefen om gemensam anskaffning av beklädnader för båtsmännen.⁸⁶ Detta borgar för att beklädnaden var uniform inom varje kompani. S W Gynther framhöll också att båtmansbeklädnadens färgsättning utgjort ett diskussionsämne sedan gammalt. I enlighet med ett kungligt utlåtande från 1752 var färgen under äldre tider grå. Den blå färgen reglementerades först 1825.⁸⁷

I *The Vinkhuijzen collection of military uniforms* återfinns en uniformsbild som dateras 1810–1813 och som troligtvis föreställer en svensk båtsman. Hatten är svart, har brett brätte och kullen är platt. Snoddar hänger ut där bak. Kavajen är dubbelknäppt och har två rader med gula knappar. Om halsen bärs en svart halsduk. Den blå skjortkragen sticker upp och har de karakteristiska vita ränderna. Dessa återfinns också på skjortärmens mudd som sticker fram under kavajärmen. Byxorna är långa och raka. Beklädnadens färg är blå. Skorna är svarta.⁸⁸

På initiativ av bondeståndet kom båtsmännen att få en uniform beklädnad från den 1 januari 1817. År 1816 hade bondeståndet vid den sist hållna Urtima Riksdagen anført:

Wi i Nåder ansett det böra leda till ordning och Rotarnes förmån, att Författningarne om Båtmansbeklädnadens utgörande blefve sammandragne, jemkade och rättade, till den likstämighet i hela Båtsmanshållet och på sådane säkra grunder, att de hittills i verkställigheten ofta förekommer skiljaktiga tillämpningar, som medfört olika kostnad och tunga för rotehållarne i serskilde Provinser, måtte upphöra.⁸⁹

Den nya beklädnaden skulle ha större brukbarhet och vara till större nytta för manskapet. Utformningen skulle ha en ”närmare öfverensstämmelse med andra sjöfarande Nationers bruk och Sjömanskapets allmänna Beklädnadsätt.” Kungörelsen gav en mycket ingående beskrivning av beklädnadens utformning.⁹⁰ Rust- och rotehållarna fortsatte att klaga på bördan som beklädnaden utgjorde. Den 22 december 1838 beslutades därför att befria de rust- och rotehållare som önskade från beklädnadsbestyret. Flottan övertog med detta ansvar. Ambitionen var att beklädnaden skulle bli bättre och ”i mera öfverensstämmelse med andra sjöfarande nationers bruk beklädde”.⁹¹

För att kontrollera att manskapet underhöll sin beklädnad reglementerade amiralitetet särskild besiktning av beklädnaden, beklädnadsmönstring, första gången 1689. Särskilda beklädnadsrullor upprättades. Reglementet som reglerade inspektionen förändrades sju gånger mellan 1689 och 1838. Kontroller gjordes vid såväl ankomst som vid hemgång. Det var vid ”hårt ansvar” som kommenderad officer skulle kontrollera att beklädnaden var i skick och efterhölls. Odugliga klädespersedlar fick ersättas av roten.⁹² Detta visar vilken stor vikt flottan lade vid att manskapets beklädnad skulle vara i reglementsenligt skick.

Skeppsgossekårens beklädnad

Beklädnadstaten för Skeppsgossekåren fastställdes första gången år 1737. Staten reglerades vidare 1799 och 1830.⁹³ Ett Kungl. brev stadgade redan 1732 att föräldrar och släktingar till skeppsgossar fick bidra till beklädnaden, men att de skulle vara lika klädda som övriga skeppsgossar.⁹⁴ I enlighet med 1823 års reglemente för Skeppsgossekåren tilldelades skeppsgossarna beklädnad och ingen annan klädsel fick brukas.⁹⁵ Detta visar att skeppsgossarna från åtminstone 1732 hade en uniform beklädnad.

Kofardikarlarnas- Matroskårens- och Jungmännens beklädnad

Kofardikarlar var erfarna civila sjömän som från den 22 januari 1685 anställdes för att tillsammans med båtsmännen utgöra besättning på örlogsfartygen. Antalet varierade, men 1787 fanns det 500 kofardikarlar anställda, indelade i tio kompanier. Under frihetstiden kunde kofardikarlar ersätta båtsmännen och hade då samma lön och beklädnad som båtsmännen.⁹⁶ Vid 1824 års reglering skapades Matroskåren. De mest erfarna kofardikarlarna blev matrosar, medan de mindre erfarna blev jungmän.⁹⁷ Matroskåren skapades för att dana matrosar och jungmän till skickliga underofficerare för tjänstgöring i örlogsflottan. I händelse av krig skulle framför allt matrosar och jungmän tillsammans med sjöartillerister förordnas till underofficers tjänstgöring.⁹⁸ Matroskårens bemanning erhöll ingen beklädnad vid anställningen utan erhöll istället Beklädnadshjälp om 1 Rdr 12 sk i månaden.⁹⁹ Men 1828 beslutades det att de i stället skulle få beklädnad in natura från Kronan. När matroserna befordrades till underofficers grad fick de 1 Rdr 12 sk. per månad i stället för beklädnad in natura.¹⁰⁰

Allmänna beväringmanskaps beklädnad

Förlusten av Finland 1809 gjorde att Rikets Ständer vid riksdagarna 1809 och 1810 hade uppmanat Kungl. Maj:t att uppfodra 50 000 vapenföra män för att stärka den otillräckliga krigsmakten. Det beslutades att från varje stad och socken skulle var tjugonde lämplig vapenför man i åldrarna 20–45 år uppställas till förstärkningsmanskaps. För flottans del skulle förstärkningsmanskaps kläs på samma sätt som extra roterings båtsmän.¹⁰¹ Dessa var klädda som de ordinarie båtsmännen, varför förstärkningsmanskaps också bar båtsmansbeklädnad. Ett förråd med 1 300 båtsmansbeklädnader beslutades upprättas i september 1815.¹⁰² Dessa beklädnader skulle tillverkas i tre storlekar och materialtillgången beräknades enligt en kungl. kungörelse varvid ”någon besparing bör kunna vinnas.”¹⁰³

Förstärkningsmanskaps ombildades 1812 till det Allmänna Beväringmanskaps. Denna institution var föregångaren till den allmänna värnplikt som infördes i Sverige 1901. Det stadgades att varje svensk man mellan 21 och 25 års ålder hade skyldighet att ingå i Allmänna Beväringen.¹⁰⁴ Hur sjöbeväringmanskaps skulle organiseras och beklädas beslutades 1813.¹⁰⁵ Ett reglemente för Sjöbeväringen antogs 1825. Vid ankomst skulle beväringen klädesmönstras och kronobeklädnad tilldelas honom. Beväringens civila kläder skulle vikas ihop och förvaras i rustkammaren. Kronobeklädnaden skulle vara utformad på samma sätt som ordinarie båtsmans beklädnad var. Vid stationen skulle det finnas en årsklass kronobeklädnader i förråd vilket för Karlskrona station innebar 600.¹⁰⁶

Sjöofficers- och underofficerskårens uniformer

Första gången termen underofficer nämns i svenska flottans arkiv är 1645, men termen kom att användas sparsamt. Den gemensamma termen som ursprungligen användes för befäl var officerare.¹⁰⁷

Utifrån de äldsta reglementen som finns bevarade i flottans arkiv gjordes ingen skillnad mellan truppslagen när uniformering omtalas. Under hot om bot av en månads lön skulle officeren 1696 vara klädd i fastställd uniform när Kungl. Maj:t uppvaktades. Denna uniform var bara reglementerad att användas vid hovet, på resor tilläts officeren att vara klädd som han ville och bäst kunde åstadkomma.¹⁰⁸ År 1735 beslutade Kungl. Maj:t första gången att officerare skulle klä sig i en fastställd klädedräkt och att vite skulle utdömas om några andra kläder användes i tjänst. Officeren fick fortsätta använda den i bruk varande uniformen. Uniformen utformades regementsvis och skulle tillverkas på svenskt manufakturverk.¹⁰⁹ De munderingssorter som inte kunde tillverkas i Sverige skulle helt avskaffas.¹¹⁰ Att officerarna inte utan protest accepterade att sluta använda utländska uniformsdetaljer visar det faktum att staten utdömde vite om 1 000 daler s. m. om någon föreslog eller opponerade sig mot beslutet. Frågan var uppe till förhandling flera gånger under 1700-talet. De fastställda uniformerna skulle finnas som modeller för officerarna att kopiera.¹¹¹ Från 1751 reglerades det att uniformen alltid skulle bäras.¹¹²

Detta visar att det från 1696 fanns en reglementerad uniform, men att denna bara behövde användas i närvaro av kungen. Någon skillnad i uniformeringen mellan truppslagen tycks inte ha funnits. Vidare hade officerarna på eget initiativ börjat utforma uniformer före 1735, men att myndigheterna av någon anledning såg det nödvändigt att reglera detta bruk 1735. Skälen till reglerandet var troligtvis till stor del ekonomiska. Handelsbalansen och manufakturernas villkor samt produktion var hett debatterade ämnen i riksdagen i början av frihetstiden. För att stävja importen antogs produktplakatet av riksdagen 1723, med det engelska Navigation Act från 1651 som förebild.¹¹³ Den svenska utvecklingen liknar den brittiska. Amy Miller visar att kung James I tilldelade engelska sjöofficerare uniformsdetaljer att använda vid närvaro i hovet 1604. I tjänsten fick de brittiska sjöofficerarna, på egen begäran, en reglementerad sjöuniform först 1748.¹¹⁴

Uniformsreformen 1824

Detta var den första uniformsreform som omfattade Kungl. Maj:ts flottas samtliga stater och kårer vid samma tillfälle.¹¹⁵ Örlogsflottan och Arméns flotta bildade 1823 Kungl. Maj:ts Flotta.¹¹⁶ Uniformsreformen var troligtvis nödvändig då Arméns flotta använde arméns uniformer. Genom att skapa en ny gemensam uniform behövde ingen av de två enheterna underordna sig den andre. Båtsmansbeklädnaden reglementerades enskilt sista gången 1817 och gjordes då enhetlig för alla båtsmanskompanier. 1824 års reglemente benämner för första gången såväl manskapets som underofficers- och officerskårens ekipering för uniform. År 1824 fick flottan ett enhetligt uniformsreglemente och från detta år hade hela flottans manskap definitivt en uniform.

Avslutande diskussion

Före år 1824 skilde flottan etymologiskt på benämningen för manskapets och officerskårens ekipering. Båtsmännens beklädnad reglerades utseendemässigt 1683, men redan vid instiftandet av det äldre båtsmanshället 1634¹¹⁷ bör manskapet haft en någorlunda uniform beklädnad då Kronan övertog ansvaret för manskapets beklädnad. Orsaken till detta var att flottan upptäckt att manskapets överlevnad ökade när det var bättre klätt. Från 1683 kom båtsmanskompaniernas beklädnad att uppvisa skillnader, men varje kompani hade en inre uniform beklädnad. Men skillnaderna i beklädnaden gjorde att rotehållarna fick olika utgifter. För att råda bot på de ojämna utgifterna drev bondeståndet igenom en reform av båtsmännens beklädnad. Från 1 januari 1817 hade hela båtsmanshället en enhetlig beklädnad. För att kunna skilja på kompanierna infördes då för första gången distinktionstecken i flottan. Extra roterings båtsmän, kofardikarlar, matrosar, jungmän och det allmänna beväringmanskapet hade båtsmansbeklädnad. Det är tydligt att drivkraften bakom utvecklingen av manskapets beklädnad var ekonomi och bättre hälsa.

För armén reglementerades manskapsuniformen första gången 1675. För att skilja regementena åt gavs manskapsuniformen olika uniformsfärg. Flottans manskap kommenderades vanligtvis inte i fält. Det fanns därför inget behov för flottan att införa olika färgsättning mellan kompanierna och därför var färgen på manskapets beklädnad grå. Däremot var det bra att kunna identifiera vilket kompani manskapet tillhörde. Manskapsbeklädnaden bör definieras som en uniform i samband med att manskapsbeklädnaden reglementerades i detalj 1683.

Den första officersuniformen reglerades 1696. Denna uniform behövde bara bäras inför konungen. Uniformsbruket spred sig och 1735 reglerades detta bruk. I samtida anda förbjöds utländska uniformsdetaljer då riksdagen ville stävja importen av utländska varor. Någon distinktion rörande uniformen mellan de olika vapenslagen verkar i detta tidiga skede inte ha gjorts. Flottan fick sin första unikt reglerade uniform 1778 genom Gustav III:s nationella dräkt. Sixten Svensson har visat att det under perioden 1778–1802 genomfördes fem uniformsreformer. Kunskapen om dessa fanns inte före 1997 och Svenssons forskningsarbete. Troligtvis har någon

gallrat bort arkivmaterialet om de gustavianska uniformerna i flottans huvudarkiv.

Varifrån hämtades förebilderna? Det går inte att veta varifrån flottan hämtade inspiration till den första manskapsbeklädnaden eftersom den inte reglementerades. Några exemplar finns heller inte bevarade. Rimligast är att det civila modet var förebild enligt vad Erik Bellander har visat. Dräkthistorikern Amy Miller kunde konstatera detsamma gällande utformningen av den brittiska sjöofficersuniformen. Men svenska flottan var under starkt inflytande av Nederländerna under perioden 1635–1656, varför nederländskt tankegods bör ha påverkat även utformningen av manskapets beklädnad. Men före 1795 introducerades ingen uniform för den nederländska flottans manskap.¹¹⁸ Från 1683 finns svenska reglementen som beskriver hur beklädnaden skulle vara utformad. Svenska flottan var då inne i den engelska perioden, men sjömansuniformen infördes i Storbritannien först 1857. Nederländerna var vid tiden en fiende varför de länder med en substantiell flotta som återstår varifrån Sverige kunde hämta inspiration är Frankrike och Spanien. Om svenska flottan hämtade inspiration utifrån till båtsmännens beklädnad 1683 bör det med andra ord rimligtvis ha varit från Frankrike och Spanien, i den mån dessa länder hade infört manskapsbeklädnad. Utbytet med Iberiska halvön var stort genom salthandeln. I förarbetet till Kadettskolan i Karlskrona hämtade amiral Abraham Falkengreen på 1740-talet inspiration från den spanska kadettskolan.¹¹⁹ Den nationella dräkten som också infördes för båtsmännen vilade på någon form av nationalromantiskt skimmer i enlighet med Gustaf III:s vilja. När den gustavianska epoken var över beslutade Kungl. Maj:t 1816 att båtsmansbeklädnaden skulle utformas efter en internationell stil, men något enskilt land pekades inte ut. Samma beslut togs 1838. Frankrike började reglera manskapsuniformen för permission 1808 och med en fransk general till kronprins och senare kung, var det troligtvis Frankrike som var förebild. Det var kungen som beslutade om hur uniformerna skulle vara utformade.

Utseendemässigt uppvisar den stora uniformen 1778 vissa likheter med den brittiska uniformen som togs i bruk av Royal Navy 1767. Denna uniform baserade sig på den traditionella engelska bonjouren och togs fram för att de brittiska sjöofficerarna ville distansera sig från

Frankrike.¹²⁰ Den stora uniformen ersattes av den lilla uniformen 1788. Denna uniformsreform varade till 1793, då uniformen ändrades igen. Sixten Svensson menar att det stora steget mot att avskaffa den Nationella dräkten inom krigsmakten var införandet av uniformsfracken 1794. Uniformsfracken var utformad lika för samtliga officerare, men med olika färg på krage, uppslag och foder. Flottans uniformsfrack var mörkblå, med mörkblå krage och uppslag. Fodret var vitt.¹²¹ I Royal Navy infördes den mörkblå uniformsfracken 1787 och den användes fram till 1812. Denna uniform var helt baserad på det samtida civila modet, macaronistilen.¹²² Det är rimligt att antaga att 1794 års svenska uniformsfrack har hämtat inspiration från Royal Navy. Den brittiska flottans framgångar under senare delen av 1700-talet hade gjort den brittiske sjöofficeren till moralisk förebild och hjälte inom det brittiska samhället. Royal Navy hade utvecklats till den ledande flottan och ett föredöme för den svenska flottan redan under 1700-talet.¹²³ Åren 1808–1812 var Royal Navy's östersjöeskader stationerad på Hanö, ca 100 km från Karlskrona. Bara östersjöeskadern uppgick till 17 000 man.¹²⁴ Denna bemanning översteg med råge den personal svenska flottan kunde mönstra. Under 1800-talet var Royal Navy den destination svenska sjöofficerare främst sökte sig till.¹²⁵ De attityder som uttrycktes kring sjöofficerens uniform inom Royal Navy bör därför ha delats av de flesta svenska sjöofficerarna.

Summary

Internationally the use of naval uniforms for officers was introduced in the 18th century. Uniforms for able seamen were not introduced until mid-19th century. How the able seaman was dressed seems not been an issue for navies internationally. In the Swedish Royal navy, however, the dressing of able seamen was regulated in 1683 and the driving force behind this seem to have been the survival of the ratings.

The manning system of the Swedish Royal navy was unique in an international perspective. In 1683 the Swedish Royal navy ratings consisted of 1 200 permanent enlisted experienced sailors and 4 200 part-time sailors paid through the local tax incomes. The part-time sailors lived on small farms not too far from the main naval base in Karlskrona. This made rapid mobilization possible. But Sweden was a scarcely populated country, and it was hard to replace lost sailors. The cold weather had been identified a cause of sickness. The part-time sailors' clothing was locally produced and paid for by the local farmers as a part of the local tax incomes. The clothing regulations of 1683 was very detailed to assure that the ratings received suitable clothing.

In 1772 king Gustaf III launched a coup d'état and this marked the beginning of the Gustavian period (1772–1809). In 1778 the king issued the first uniform regulations for the Swedish Royal navy. Gustaf III had created a national romantic uniform for the Swedish armed forces. For the first time both the naval officer's uniform and the clothing of the able seamen was regulated. Major naval reforms were conducted by Gustaf III, but these were not appreciated by the naval officers in Karlskrona. The only uniform regulations missing in the naval archives are the Gustavian regulations, why it is suspected that these regulations were culled when the Gustavian period was terminated.

From 1816 the ratings clothing should be based on an international design. No specific country was named, but the French navy regulated a parade uniform for the ratings in 1808. Embarked French sailors were wearing a simpler working dress. In 1810 Jean Baptiste Bernadotte, a French general, was elected crown prince of Sweden and in 1818 he became king of Sweden. The able seamen of the Royal Navy didn't get uniforms until 1857, why the international design probably meant French.

Referenser

Otryckt material:

Harry R:son Svenssons arkiv (HSA)
Sixten svenssons forskning om flottans uniformer

Internet:

Nationalencyklopedin, <http://www-ne-se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/ordbok/>.

The Vinkhuijzen collection of military uniforms, <https://digitalcollections.nypl.org/collections/the-vinkhuijzen-collection-of-military-uniforms#/>

Uppslagsverket Finland, <https://uppslagsverket.fi/sv/>

Tidskrifter:

Tidskrift i Sjöväsende.

Tryckt material:

Glete, Jan. *The Dutch navy: Dutch state formation and the rise of Dutch maritime supremacy*, Conference paper. London 2001.

Litteratur:

Adler, Gun & Bellander, Erik. *Uniformer i färg*. Stockholm 1969.

Bellander, Erik. *Dräkt och uniform*. Stockholm 1973.

Bergman, Eva. *Nationella dräkten Gustaf III:s dräktreform 1778*. Stockholm 1938.

Borg, E. *Den danske marines uniformer gennem tre århundreder*. Viborg 1974.

Bruijn, Jaap R. *The Dutch Navy of the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Columbia 1990.

Davey, James. *The Transformation of British Naval Strategy. Seapower and supply in Northern Europe, 1808–1812*. Woodbridge 2012.

Glete, Jan. "Beredskap och vidmakthållande: Varvet och linjeflottan 1772–1866", *Karlskronavarvets historia del 1 1860-1866*. Karlskrona 1993.

Glete, Jan. *Swedish Naval Administration 1521–1721. Resource Flows and Organisational Capabilities*. Leiden 2010.

Gripenberg, Ole. *Finsk krigsmannabeklädnad under 400 år*. Borgå 1966.

Gynther, S. W. Författningssamling för Kongl. Maj:ts Flotta del 2; 4; 7; 8. Härnösand 1852; 1854; 1861; 1863.

Kronberg, Klas. *Uniform*. Stockholm 2010.

Mansén, Elisabeth. *Sveriges historia 1721–1830*. Stockholm 2011.

Markelius, Martin. *Gustav III:s armé*. Stockholm 2020.

Miller, Amy. *Dressed to Kill: British Naval Uniform, Masculinity and Contemporary fashion*. London 2007.

Roosvall, Johnny & Lilja, Gösta & Andersson, Knut. *Svenskt konstnärslexikon del V*. Malmö 1952–1967.

Sjöstrand, Wilhelm. *Kadettskolan i Karlskrona 1756–1792*. Karlskrona 1937.

Spens, Edvard. "Livet ombord och i land under Stormaktstiden fram till 1679", *Svenska flottans historia 1612–1679*. Malmö 1945.

Strøm, Knut Erik. *Marinens uniformer – et billedhefte*. Oslo 1988.

Svensson, Harry R:son. "Det är märkvärdigt hur 10 à 12 personer, hvilka en gång varit tillsammans kunna spridas ut öfver jordytan." – Svenska örlogsofficerare i utrikes tjänst under 1800-talet", *Militärhistorisk tidskrift 2013*. Stockholm 2014.

Svensson, Harry R:son. *Svensk Nazism och historiebruk: Fallstudier om flottan och örlogsstaden Karlskrona*. Malmö 2019.

Svensson, Sixten. *Örlogsflottans personal och beklädnad 1778–1801*. Karlskrona 1997.

Svensson, Sixten. *Örlogsflottans manskap och dess beklädnad de första 250 åren*. Karlskrona 1998.

Villstrand, Nils Erik. *Sveriges historia 1600–1721*. Stockholm 2011.

Zettersten, Axel. *Svenska flottans historia 1522–1634*. Stockholm 1890.

Zettersten, Axel. *Svenska flottans historia åren 1635–1680*. Norrteje 1903.

Noter

- ¹ Nationalencyklopedin, uniform. [http://www-ne-se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/uniform-\(1\)](http://www-ne-se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/uniform-(1)) (hämtad 2021-03-29).
- ² Nationalencyklopedin, uniform. <http://www-ne-se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/uniform> (hämtad 2021-03-27).
- ³ Bergman 1938, s. 9.
- ⁴ Svensson 1998, s. 23.
- ⁵ Gynther 1863, s. 202.
- ⁶ Kongl. Brefv. den 4 Juni 1792, Gynther 1863, s. 202, Gynther 1854, s. 197f.
- ⁷ Gynther 1863, s. 201f.
- ⁸ Bellander 1973, s. 355ff.
- ⁹ <https://digitalcollections.nypl.org/collections/the-vinkhuijzen-collection-of-military-uniforms#/?tab=about&roots=9:f0106c50-c533-012f-a41d-58d385a7bc34>. (hämtad 2021-03-30).
- ¹⁰ <https://digitalcollections.nypl.org/collections/the-vinkhuijzen-collection-of-military-uniforms?utf8=%E2%9C%93&keywords=Navy#/?tab=navigation&roots=9:f0106c50-c533-012f-a41d-58d385a7bc34#?tab=filter>; <https://digitalcollections.nypl.org/collections/the-vinkhuijzen-collection-of-military-uniforms?utf8=%E2%9C%93&keywords=Navy#/?tab=navigation&roots=19:a794a950-c554-012f-c8c9-58d385a7bc34#?tab=filter>. (hämtad 2021-03-30).
- ¹¹ <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-e0c4-a3d9-e040-e00a18064a99>, (hämtad 2021-10-17, kl. 11.53).
- ¹² <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-e1b5-a3d9-e040-e00a18064a99>, (hämtad 2021-10-17).
- ¹³ Svenskt konstnärslexikon del V, sid s. 286f.
- ¹⁴ HSA, "Svenska flottans uniformshistoria 1802–1901", Sixten Svensson, Förord.
- ¹⁵ Nationalencyklopedin, uniform. <http://www-ne-se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/uniform> (hämtad 2021-03-27).
- ¹⁶ Kronberg 2010, s. 7.
- ¹⁷ Bellander 1973, s. 5.
- ¹⁸ Bellander 1973, s. 6.
- ¹⁹ Bellander 1973, s. 144.
- ²⁰ Bellander 1973, s. 158.
- ²¹ Bellander 1973, s. 190.
- ²² "Axel Ludvig Zettersten"; *Tidskrift i Sjöväsende* Nr. 6 1910.
- ²³ Zettersten 1890, s. 128.
- ²⁴ HSA; Forskningsunderlag Pärm 1.
- ²⁵ Bellander 1973, s. 359.
- ²⁶ Svensson 1998, s. 3.
- ²⁷ Svensson 1998 s. 12.
- ²⁸ Markelius 2020, s. 280-285; 414.
- ²⁹ Bergman 1938, s. 96ff.
- ³⁰ Uppslagsverket Finland, Gripenberg, Ole, <https://uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-GripenbergOle> (hämtad 2021-03-28).
- ³¹ Gripenberg 1966, s. 5.

- ³² Gripenberg 1966, 124ff.
- ³³ Zettersten 1903, s. 52f.
- ³⁴ Arvet efter Nederländerna lever vidare efter snart 400 år. Det nederländska ordet för krig, oorlog, har blivit örlog på svenska. Örlogsflottan betyder krigsflotta. Ordet används bara i samband med flottan.
- ³⁵ Glete 2001.
- ³⁶ Zettersten 1903, s.52ff.
- ³⁷ Svensson 2014, s. 101f.
- ³⁸ Borg 1974, s. 11ff.
- ³⁹ HSA; Olafsen 1958; Brev till Sixten Svensson, Akershus 6 september 1996.
- ⁴⁰ Strøm 1998, s. 2ff.
- ⁴¹ Adler och Bellander 1969, s. 214; 257.
- ⁴² Adler & Bellander 1969, s. 265.
- ⁴³ Miller 2007, s. 33.
- ⁴⁴ Miller 2007, s. 37ff.
- ⁴⁵ Miller 2007, s. 60ff.
- ⁴⁶ Miller 2007, s.65f
- ⁴⁷ Miller 2007, s. 95.
- ⁴⁸ Miller 2007, s. 84ff.
- ⁴⁹ Gynther 1863, s. 200ff.
- ⁵⁰ Gynther 1852, s. 62ff.
- ⁵¹ Kongl. meddelande 25/11 1845, Gynther 1863, s. 215ff.
- ⁵² Gynther 1861, s. 628.
- ⁵³ *Nationalencyklopedin*, Sverige. <http://www-ne-se.ezp.sub.su.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/sverige> (hämtad 2021-03-30)
- ⁵⁴ Villstrand 2011, s. 157ff.
- ⁵⁵ Småpersedlar var skjortor, strumpor och skor som gavs av rotebönderna till båtsmännen i natura, Gynther 1852, s. 102.
- ⁵⁶ Zettersten 1903, s. 61f; 76f.
- ⁵⁷ Zettersten 1903, s. 106ff
- ⁵⁸ Kongl. Resol. På Allmogens Besvär den 16 Mars 1739, §65, Gynther 1852, s. 93.
- ⁵⁹ Bellander 1973, s. 82f.
- ⁶⁰ Glete 2010, s. 665.
- ⁶¹ Kongl. Maj:ts Nädiga Resolution och Förordning den 27 April 1685, Gynther 1852, s. 431ff.
- ⁶² Gynther 1852, s. 83ff; s. 88.
- ⁶³ Bellander 1973, 128ff.
- ⁶⁴ Kongl. Brefv. den 10 Sept. 1816, Gynther 1852, s. 27.
- ⁶⁵ Amir. Koll. Resol. Den 7 Aug. 1753, Gynther 1852, s.277ff.
- ⁶⁶ Glete 1993, s. 160f.
- ⁶⁷ Gynther 1852 s. 412.
- ⁶⁸ Kongl. Resol. å. Allmog. Besvär. den 29 juni 1752, §15, Kongl. Brefv. den 17 mars 1825, Gynther 1852, s. 88f.
- ⁶⁹ Kongl. Resol. å Ståd. Besvär den 19 januari 1757, § 55, Gynther 1854, s. 171.
- ⁷⁰ Kongl. Brefv. den 24 Nov. 1774, Gynther 1851, s. 450.
- ⁷¹ Gynther 1851, s. 451.
- ⁷² Kongl. Brefv. den 19 juni 1810, Gynther 1852, s. 62.

⁷³ Kongl. Cirkul. den 24 April 1745, Kongl. Förordn. den 26 Nov. 1812, Kongl. Cirkul. den 26 Nov. 1812, Gynther 1852, s. 62.

⁷⁴ Gynther 1852, s. 428ff.

⁷⁵ Glete 2010, s. 601.

⁷⁶ Spens 1945, s. 372f.

⁷⁷ Blångarn, mycket grovt.

⁷⁸ Kongl. instrukt. och Förordn. den 29 Aug. 1683, Gynther 1852, s. 84.

⁷⁹ Kongl. instrukt. och Förordn. den 29 Aug. 1683, Gynther 1852, s. 85.

⁸⁰ Kongl. Konfirmationen den 2 Mars 1688, Gynther 1852, s. 85ff.

⁸¹ Buldan är ett grovt tvåskaftat tyg av lin, jute eller hampa. Det användes till säckar, segel och enklare kläder, SAOB.

⁸² Bullfång var en kapprock som användes av båtsmän, SAOB.

⁸³ Kongl. Förordningen den 23 Maj 1690, § 6; Kongl. Polettenden 16 Nov. 1716, Gynther 1852, s. 87.

⁸⁴ Kongl. Resol. å Allmogens besvär den 25 Maj 1720, §32, Kongl. Brefv. den 18 Aug. 1743, Am:ts Koll. Cirkul. den 28 Jan. 1745, Kongl. Brefv. den 22 Jan. 1776, Kongl. Brefv. Den 30 Dec. 1808, Nåd. Generalorder den 9 Jan. 1809, Kongl. Brefv. den 28 Maj. 1811, Kongl. Brefv. den 10 Sept. 1816, Gynther 1852, s. 92f.

⁸⁵ Kongl. Resol. å Allmogens besvär den 3 Juni 1719, §22, Kongl. Resol. å Allmogens besvär den 16 Mars 1739, §65, Kongl. Brefv. den 22 Jan. 1776, Gynther 1852, s. 94.

⁸⁶ Kongl. Brefv. den 28 Maj 1730, Gynther 1852, s. 94.

⁸⁷ Kongl. Resol. å Allmog. Besvär. den 29 juni 1752, §15, Kongl. Brefv. den 17 mars 1825, Gynther 1852, s. 88f.

⁸⁸ <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-e1b5-a3d9-e040-e00a18064a99>, (hämtad 2021-10-17).

⁸⁹ Kongl. Brefv. den 10 Sept. 1816, Gynther 1852, s. 89.

⁹⁰ Kongl. Brefv. den 10 Sept. 1816, Gynther 1852, s. 89.

⁹¹ Kongl. Brevven den 28 maj 1811, den 19 Sept. 1815, den 10 Sept. 1816, den 3 och 20 Oct. 1829 samt den 14 Maj 1838, Kongl. Maj:ts. Nådiga Förordning, angående Indelnings- och Roterings-Båtsmännens beklädnad, Gynther 1852, s. 99ff.

⁹² Kongl. Reglem. den 18 Maj 1689, §1, Kongl. Brefv. den 2 Mars 1720 och den 18 Aug. 1743, Am:ts Koll. Cirkul. den 28 Jan. 1745, Kongl. Förordn. den 31 Mars 1789, §1, Kongl. Instr. Den 17 Nov. 1817 och den 6 April 1838, Gynther 1852, s. 104f.

⁹³ Gynther 1852, s. 82.

⁹⁴ Kongl. Brefv. d. 12 Sept. 1732, Gynther 1852, s. 82.

⁹⁵ Reglem. den 11 Februari 1823, Gynther 1852, s. 82.

⁹⁶ Kongl. Brefv. den 23 Febr. 1819, Gynther 1854, s. 449f.

⁹⁷ Kongl. Brefv. den 2 Nov. 1824, Gynther 1854, s. 450.

⁹⁸ Kongl. Brefv. den 2 Nov. 1824, Gynther 1858, s. 626.

⁹⁹ Kongl. Brefv. den 2 Nov. 1824, Gynther 1852, s. 116.

¹⁰⁰ Befälhafv. Amir. Resol. d. 7 Mars 1828, Gynther 1858, s. 636f.

¹⁰¹ Kongl. Kungör. Den 23 april 1811, Gynther 1852, s. 428.

¹⁰² Kongl. Brefv. den 19 Sept. 1815, Gynther 1852, 108f.

¹⁰³ Kongl. Kungör. den 10 Sept. 1816, Förvalt. Bref den 7 Juli 1817, Gynther 1852 s. 111.

¹⁰⁴ Kongl. Maj:ts Nåd. Kungör. Den 27 Oct. 1812, Gynther 1851, s. 106ff.

¹⁰⁵ Kongl. Brefv. den 18 och 29 Juni 1813, Gynther 1851, 170.

¹⁰⁶ Kongl. Maj:ts. Nåd. befalln. Den 12 Sept. 1825, Kongl. Kungör. d. 10 Sept 1816, Kongl. Brefv. den 13 Juli 1816, Gynther 1851, 170ff., Kongl. Brefv. den 24 Febr. 1818, Gynther 1851, s. 163f.

¹⁰⁷ Zettersten 1903, s. 55.

¹⁰⁸ Kongl. Brefv. d. 26 Sept. 1696, Kongl. Resol. d. 12 Oct. 1696, §2, Gynther 1863, s. 200.

¹⁰⁹ Kongl. Förordning. D. 26 juni 1735 och d. 20 Jan. 1746, Gynther 1863, s. 200.

¹¹⁰ Kongl. Brefv. d. 25 Sept. 1738, Gynther 1863, s. 200.

¹¹¹ Kongl. Brefv. d. 25 Sept. 1738, Kongl. Resol. Å Allmog. Besvär d. 21 Jan. 1748, Kongl. Förordn. d. 12 Juli, d. 11 Oct. och d. 10 Nov. 1756, Kongl. Resol. å Krigsbef. Besvär. D. 12 nov. 1766, §44, Kongl. Brefv. d. 23 Juli 1771, Gynther 1863, s. 200.

¹¹² Kongl. Förordn. d. 10 Sept. 1751, Gynther 1863, s. 201.

¹¹³ Mansén 2011, s. 28f.

¹¹⁴ Miller 2007, s. 7.

¹¹⁵ Nåd. Generalorder d. 1 Juni 1824, Gynther 1863, s. 202.

¹¹⁶ Kongl. Brefv. den 7 Oct. 1823, Gynther 1851, s. 398.

¹¹⁷ Zettersten 1903, s. 60.

¹¹⁸ Bruijn 1990, s. 194.

¹¹⁹ Sjöstrand 1937, s. 28.

¹²⁰ Svensson 1997, s. 8; Miller 2007, s. 24ff.

¹²¹ Svensson 1997, s. 18.

¹²² Miller 2007, s. 40ff.

¹²³ Svensson 2019, s. 56ff.

¹²⁴ Davey 2012, s. 5; 15ff; 36f; 57.

¹²⁵ Svensson 2013, s. 98f.